

*History of Philosophy
История на философията*

БАШЛАР И НЕГОВИТЕ ВЪЛШЕБСТВА

Жан Либи¹⁾

Международна асоциация „Гастон Башлар“ (Франция)

Резюме. Статията предлага откровен и личен поглед към философията на Башлар, неговите възгледи и мястото му във философската общност.

Keywords: Bachelard; philosophy; image; imagination

Какво сме наследили от Гастон Башлар? Без да подхождам строго философски, ми хрумна, че сме наследници на множество образи, представи, може би на фантазмагории, които се концентрират около човека Башлар и неговото име. Първоначално репутацията на всеки философ е изопачен портрет, получен от колективните въображаеми образи на обществото за него. В случая с Башлар тази перспектива става толкова по-действителна, колкото повече неговите произведения са достъпни за голяма част от образованата публика, която, с право или без, усеща определена близост с автора.

В една статия от списание „*Milieux*“, което днес вече не съществува, Жан Клод Бон сравнява Хайдегер с флейтист от легенда, която очарова, пленява и накрая улавя своите слушатели и читатели. Макар да е малко непочтително, бих се изкушил да мисля, че Гастон Башлар също е бил по свой начин „диаболитен“ музикант, но той е бил цигулар, а не флейтист. Някои от неговите близки твърдят, че е спрял да свири на цигулка след смъртта на жена си. Казват също, че Башлар е имал абсолютен слух.

Убеден съм, че в творчеството му се разкрива специфичен „чар“, разбирайки думата като „вълшебство“. Не става дума само за съблазняване на читателя, но и за очароването му и дори за неговото променяне. Жан Лъоскур²⁾ е уловил този момент и го е използвал в книгата си с отделни кратки афоризми, които са леко провокативни и същевременно поетически вънлуващи сентенции. Там се натъкваме на:

- Мечтаейки, Адам е намерил Ева. Затова жената е толкова красива.
- Който е във водата, не се отразява.
- Няма лодкар на щастието.
- Лимонът е прашецът на водата, както пепелта е прашецът на огъня.

Без съмнение това е провокирало гнева на Сюзан Башлар³⁾ по различни причини. Според мен тя не понасяше фразите да са отделени от общия аргу-

ментативен контекст. Това превръща Башлар по-скоро в поет, отколкото във философ – нещо, от което той винаги се е пазил. В този смисъл, Сюзан не е грешала съвсем, осъждайки публично подобни практики, чийто резултат е доста притеснителен.

Валерия Киоре⁴⁾ също е усетила, че в произведенията на Башлар се разгръща особен вид магия, която е отвъд разума. Една от нейните книги се казва именно „*Поетът, Алхимикът, Демонът*“. Накратко, тя твърди, че Башлар е накарал материята да говори, и ни кара да обитаваме нейния център. Тя показва, че между философа (който пише), материята (която бушува) и читателят (очарован от диалектиката на глагола и субстанцията) се създава емпатия, която освобождава определен вид омайване. Да откриеш наченки на демонология при Башлар, изисква дързост и силна интуиция.

Още повече че терминът „демон“ на френски се е отделил от гръцката дума „daimon“ и е доста отдалечен от светската традиция, произлизаща от Просвещението и от школата на Жюл Фери. Подобно улавяне на духа от живеещата материя откриваме в книгите относно елементите⁵⁾, но и в гениалната книга „*Формиране на научния дух*“, за която един от нашите белгийски приятели Кристиан Кодрон казва, че е *Дискурсът на метода* на XX век. Материята, във всички свои състояния, не престава да играе много лоши шеги на експериментатора.

Не можем да отречем, че самият Башлар притежава манипулативна страна, но не в политически и пейоративен смисъл, а в изцяло химичен смисъл. Някога, като студент по химия, бях поканен да правя опити и се възхищавах на промените в цвета на затопления разтвор от бунзеновата горелка, на кипенето на парче алуминий в азотната киселина или на смрадливата миризма, изплъзваща се от епруветка за опити и дразнеща моята колежка в лабораторията. Всичко това ми помогна да разбера, отвъд всяка научна демонстрация, неукротимия живот на епистемологичните препятствия. Химикът е първият братовчед на фокусника и Башлар наистина го е знаел, тъй като е боравил с малката пота и епруветката за опити в скромната лаборатория в колежа на Бар-сюр-Об.

В начина, по който преподава, можем да открием множество свидетелства за така наречения от Валерия Киоре „демон на Башлар“. По принцип Башлар знаеше как да покори своята аудитория с дребни и пресметнати действия, с равно и необработено произношение, с жестове на вълшебник. Понякога той стигаше малко по-далече в провокациите си, както в деня, когато направи лимонена торта пред смаяните си слушатели. Неговите крайности пред публиката понякога са имали и обратен ефект. Пример за това е свидетелството от Луис Алтюсер⁶⁾, на което не липсва остроумие и което ни показва, че тълкувателят на Маркс понякога е имал жлъчен хумор:

„Курсовете на Башлар в Сорбоната бяха неангажиращи разговори, развеселени от бележки за виолетките и камамбера. Никога не се знаеше предварително какво ще каже той, дори и той не знаеше, което му позволяваше да започне

своя път без значение кога, и да го изостави, когато имаше среща. Никой не го приемаше сериозно, той също, но всички бяха доволни...“ (Althusser, 1992).

Въпреки Луис Алтюсер, който също имаше театрален, но невинаги хумористичен усет, Башлар знаеше как да насити един курс. В Дижон той направи курс за Шопенхауер в епоха, когато това не влизаше в рамките на добрите нрави.⁷⁾ По време на последните курсове в Сорбоната разсъждаваше върху природата на нощния кошмар и скицира разсъждения относно злото, което е доста непривично за него. Демонът не заличава мислителя.

Същевременно дори и във фотографските му портрети има нещо енигматично. Всяка снимка ни разкрива по определен начин намеренията на фотографирания субект. Тя улавя значим феномен. На една фотография го виждаме с прическа като тази на Айнщайн и това придобива смисъл, знаейки, че образът на Айнщайн е част от митологичното измерение (както твърди Ролан Барт). На други снимки го виждаме да носи жилетка със сложна плетка, шал и лошо завързана вратовръзка. Прилича на персонаж на Жул Верн и неговото марксистко излъчване става добре познато на всички. Съзнателно или не, той прилича на пророк: именно той, който съвсем не е такъв! Фотографиите от напредналата му възраст ни показват един изморен човек, скрит зад шал, но винаги с жив дух и с известна доза патетизъм. Всеки живот е самотен и философът не може да избяга от определен вид онтологично бездомничество, колкото и велик да е той. Самотата не е само усамотяване, тя е невъзможността да се изрази това, което липсва на нашето индивидуално съществуване. Невъзможност, която не е техническа, а по-скоро етическа. Тя произлиза от *свенливостта*, от собствената сдържаност, от необходимостта да се преструваш. Ако някой ден кореспонденцията на Башлар бъде публикувана, ще можете да прецените до каква степен това, което твърдя тук, е основателно. Пред някои по-близки кореспонденти той се държи по-свободно, не е така непоклатим, а понякога е дори измъчен. Това са следите от самотата.

Алхимик и демон, Башлар е успял да остави в наследство на Дижон своя собствен фантом. Всеки човек от едно конкретно поколение го познаваше или претендираше, че го познава. Ако се задълбочите във въпроса, ще си дадете сметка, че не всеки го е познавал и много малко са тези, които са го прочели. В замяна на това упорито се разпространява образът на Башлар, разхождащ се по улиците на града под ръка с дъщеря си Сюзан. Образът не е без основание, обаче се е превърнал във вид местна легенда, която се вписва в наследството на града.

С цел да подкрепя аргументите си, ще споделя един разговор с Роже Берте, който е един от основателите на Асоциация на приятелите на Гастон Башлар през 1983 г. Един ден Берте ми каза: „Знаете ли, че Башлар кара другите да полудяват!“. Разговорът може да изглежда провокативен, още повече че след Мишел Фуко въобще не се използва терминът „лудост“. Въпреки това би ми

харесало да го интерпретирам буквално и да го илюстрирам с няколко приятни примера, заимствани от обкръжаващата емпирия. Разбира се, добрите нрави и елементарният морал ми го забраняват! Това не пречи на Башлар при психоанализата на огъня да стигне прекалено далече в изкуството да ни улавя в мрежите си и да ни покорява с огъня на своята страст. Дотолкова, че някои хора се осланят на него, без да са го чели, заради някаква заразна съпричастност.

Ако съществува лудост, хубава лудост, за която можем легитимно да възнаградим Башлар, то това е неговият философски изказ. Той е уникален – може би можем да го сравним само със стила на Ницше. И очевидно това не е съвсем случайно, понеже Ницше е един от тримата най-цитирани философи от Башлар (заедно с Бергсон и Шопенхауер). Би трябвало да добавим и името на Юнг, който често не е особено обичан от философите (впрочем доста парадоксално е, че някои рационалисти, които доброволно се осланят на Башлар, мълчат относно Юнг. Башлар обръща голямо внимание на този факт).

Ако веднъж сме се докоснали до уникалния му философски стил, вече не можем да се откажем от него. Със сигурност е животворна вода. Дори и в на пръв поглед, трудната епистемологична част стилът му милва, улучва точно в целта, стрелва се, избухва с пълно съзнание. Накратко, той има интензивен живот и не престава да бъде комуникационен. От тази гледна точка, Башлар следва стриктно една етика, а именно уважението към своя читател. Без да търсим полемика, можем да кажем, че неговият стил е нелаканиански и дори антилаканиански, защото той превръща яснотата в добродетел. В тетралогията и в поетиките тя напълно разцъфтява и се насочва към същността, т.е. към това, което самият Башлар нарича размишление относно човешката съдба. Оттогава философската интензивност на текста е едновременно функция на важността на разговора, на неговата присъща формална красота и на способността му да ни направлява към обитаването на един свят, дълбоко белязан от сляпата упоритост на волята за живот на Шопенхауер. При Башлар се осъществява един вид вътрешна промяна, която се възплъщава във волята за въображение. Никога няма да е достатъчно да повтаряме, че тази промяна е позволена, доколкото е подготвена първо от философията на научното познание, която също е критика на епистемологичните основания, и че самата подготовка надминава и се трансцендира по недиалектичен начин към съвсем друга онтологична област – тази на ониричната къща, на дървото на сънищата, на пламъка на свещта. Има два големи начина да изневерим на Башлар: да оценим философски само първата част (нещо, което доволно правят някои читатели⁸⁾ – триумфираща криворазбрана неонаучност, която понякога не е толкова далечна от текста на Башлар); да се вземе под внимание само втората част – нещо, което правят много поети и поетеси в криворазбрани лирични излияния и в ласкаво събрани образи.

Днес е очевидно какво ще наследим от Башлар, тъй като творчеството му е познато в целия свят. Не трябва да забравяме обаче, че това невини

било така и че в периода между 70-те и 90-те години той е бил отричан. През тези години френската идеология (не намерявам за книгата на Бернар-Анри Леви) е била в разцвет си около тримата мускетари, които всъщност са били четирима: Лакан, Фуко, Делюз и Алтюсер. Самият Башлар е подкрепял педагогиката на научното познание, обществото, насочено към образованието и метафизиката на първопричините. Тези теми не са били *soixante-huitard*⁹⁾. Биха могли да станат, но мислителите от тази епоха са се позовавали по-скоро на Мао Дзедун, по когото някои лаборатории в Париж силно са се увличали. Би било интересно да кажем, че крахът на тези фантазмагории най-вероятно е помогнал на Башлар да излезе напред на сцената. Историята на този обрат все още не е написана.

Колкото до това дали ще се появи истински наследник на Башлар през следващите години, не знам. Не съм пророк и никак не се стремя да стана. Обаче бих искал да ви доверя нещо откровено – имам желание да прочета отново Башлар в пълно душевно спокойствие и без каквито и да е научни притеснения. Прекалено много се стремим (аз на първо място) да обременим Башлар с тълкувания и интерпретации. Не всички са уместни (познавам журналист, който написа книга за Башлар, след като беше прочел само пет от неговите произведения). Да препрочетеш Башлар, означава да започнеш отново училището на свободата да мислиш в епоха, когато, казвам го най-официално, тя е застрашена от култа към посредствеността, идеологическия фанатизъм и още по-лошо – от декомпозирането на езика. Голяма част от литературата днес, цинична и измъчена, би накарала духа на Башлар да подскочи в царството на мъртвите. И обратното, препрочитайки Башлар, ние сме поканени да участваме във вид литературна и философска терапия. Фразата достига до много високо ниво на стегнатост, преливане и съзерцателност в неговата последна книга „*Пламъкът на свещта*“. В нея мисълта му обогатява езика, а синтаксисът съставя етика на респираторния ритъм. С Башлар никога няма да престанем да ритмо-анализираме: този недооценен меланхолик не беше ли написал, че човекът е създаден, за да диша добре?

NOTES/БЕЛЕЖКИ

1. Жан Либи завършва специалност химия в Университета на Дижон, Франция, и продължава образованието си, посвещавайки се на философията. Има 30 годишен стаж като преподавател по философия, активен член е на „Международна асоциация Гастон Башлар“ и е автор на научна и художествена литература. Повече информация за него може да откриете тук: <http://www.sgd-l-auteurs.org/jean-libis/index.php/pages/Biographie> (б.пр.)
2. Jean Lescure – френски писател, сценарист и поет (б.пр.)

3. Сюзан Башлар (Suzanne Bachelard – 18.10.1919 – 03.11.2007) е дъщеря на Гастон Башлар (б.пр.).
4. Валерия Киоре е преподавател по философия в Университета на Неапол „Ориентале“, редактор на списание *Bachelardiana* и активен член на „Международна асоциация Гастон Башлар“ (б.пр.)
5. Bachelard, G. *L'air et les songes. Essai sur l'imagination du mouvement*, Librairie José Corti, Paris, 1943; Bachelard, G. *La terre et les rêveries du repos*, Librairie José Corti, Paris, 1948; Bachelard, G. *La terre et les rêveries de la volonté*, José Corti, Paris, 1948; Bachelard, G. *La flamme d'une chandelle*, P.U.F., Paris, 1962; Bachelard, G. *L'eau et les rêves. Essai sur l'imagination de la matière*, José Corti, Paris, 1968; Bachelard, G. *Fragments d'une poétique du feu*, P.U.F., Paris, 1988 (б.пр.).
6. Louis Althusser – френски философ (1918 – 1990), роден в Алжир, но получил образованието си във Франция (б.пр.).
7. Успях да направя справки относно този курс благодарение на любезността на професор Фернан Тюрло, който, за съжаление, вече почина.
8. В един скорошен текст, написан в рамките на *Commémorations 2012*, Доминик Льокур обобщава философията на Башлар, като пропуска цялата философия на въображението в неговото творчество.
9. *Soixante-huitard* (adj.) – отнасящ се до събитията през май 1968 г.; (п.) – участник в събитията пред май 1968 г. (б.пр.)

REFERENCES

Louis Althusser, L. (1992). *L'avenir dure longtemps*. Paris: Stock/IMEC, 323.

BACHELARD AND HIS SORCERIES

Abstract. The article presents a sincere and personal view of Bachelard's philosophy and his place in the philosophical community.

✉ **Prof. Jean Libis**

Vice president of International Association Gaston Bachelard

24, Rue du Goujon

F 21000 Dijon, France

E-mail: j.libis@wanadoo.fr

Translated from French / Превод от френски език:

Dr. Polya Tarkoleva / д-р Поля Търколева

E-mail: tarkoleva@gmail.com